

PRIMUL RĂZBOI MONDIAL ÎN BALCANI ȘI PUBLICISTICA ROMÂNEASCĂ ÎN ANII NEUTRALITĂȚII (1914–1916)

ȘTEFAN PETRESCU
(*Institutul de Studii Sud-Est Europene*)

În vara anului 1913, prin pacea de la București statele balcanice au instituit o nouă ordine politică în partea lor de Europă. Serbia și-a extins granițele spre sud, luând parte la împărțirea posesiunilor otomane între statele balcanice. Înspre nord-vest proiectul de întregire națională a Serbiei era blocat de Austro-Ungaria, care ocupa teritorii vaste locuite de slavi¹. În micul regat balcanic s-a dezvoltat o rețea vastă de organizații teroriste care acționau pe teritoriul Dublei Monarhii².

Acest context crea premisele unui nou conflict balcanic. În 28 iulie 1914, în urma asasinării arhiducelui Franz Ferdinand la Sarajevo, Austro-Ungaria a declarat război Serbiei. Acest act a fost începutul Marelui Război, care a durat patru ani și a implicat mai multe popoare de pe mai multe continente. Războiul s-a purtat între cele două blocuri militare care se încheaseră în Europa în ultimele decenii: Tripla Alianță și Tripla Înțelegere. Austro-Ungaria și Germania, respectiv Rusia, Franța și Anglia³. Statele balcanice, aflate în proximitatea Serbiei, primul focar major, au adoptat o atitudine de expectativă, în speranța obținerii unor concesi teritoriale la momentul oportun. Pentru statele balcanice, războiul era o nouă șansă în realizarea proiectului național. Bulgaria era nemulțumită de clauzele Tratatului de la București din 1913, așa că oferta austro-ungară și germană era de nerefuzat. Grecia se temea de revanșa Bulgariei în Macedonia și Tracia. România, deși era de multe decenii în constelația Triplei Alianțe, părea că va merge pe alt drum⁴.

¹ Barbara Jelavich, *Istoria Balcanilor secolul al XX-lea*, vol. II, București, Institutul European, 2000, p. 105.

² Despre mișcarea națională în Serbia și raporturile cu Dubla Monarhie în preajma izbucnirii războiului, semnalăm: Vladimir Dedijer, *The Road to Sarajevo*, New York, Simon&Schuster, 1966; Andrej Mitrović, *Serbia's Great War, 1914–1918*, West Lafayette, Indiana, Purdue University Press, 2007, p. 6.

³ Despre războiul dintre Serbia și Austro-Ungaria și implicațiile mondiale, vezi, Ivan Frederick William Bekett, *The Great War*, Edinburgh, Pearson Longman, 2007, p. 34; Manfred Rauchensteiner, *The First World War and the End of the Habsburg Monarchy 1914–1918*, Wien, Köln, Weimar, Böhlau Verlag, 2014; Marvin Benjamin Fried, *Austro-Hungary War Aims in the Balkans during World War I*, London, Palgrave-Macmillan, 2014; James Lyon, *Serbia and the Balkan Front, 1914. The outbreak of the Great War*, Bloomsburg, 2015.

⁴ Vezi Richard C. Hall, *Bulgaria, Romania, and Greece*, în Richard F. Hamilton, Holger H. Herwig (ed.), *The Origins of World War*, Cambridge University Press, 2003, p. 389.

GAZETELE POLITICE ȘI OPINIA PUBLICĂ

România era chemată să aleagă între a rămâne neutră sau a intra în război de partea uneia dintre tabere. Guvernul național-liberal al lui Ion I.C. Brătianu era pentru menținerea neutralității, dar pregătea o eventuală intervenție militară de partea Antantei în momentul în care ar fi fost prielnic contextul politico-militar. Opoziția era împărțită între cei care cereau cu insistență intervenția armată de partea uneia dintre tabere și cei care voiau o neutralitate favorabilă austro-germanilor⁵.

Formatorii de opinie și factorii decidenți, animați de sentimente patriotice, împărtășeau puncte de vedere diferite, uneori diametral opuse, gratificându-se unii pe alții cu apelative ca „germanofili” și „rusofili”. Opinia publică judeca războiul din perspectiva idealului național, a atitudinii față de Basarabia rusească și Transilvania austro-ungară. Semnalăm aici contribuțiile lui Ion Bulei – în *Arcul așteptării. 1914–1915–1916* – și ale lui Lucian Boia în „*Germanofili*”. *Elita intelectuală românească în anii primului război mondial*. Dacă Bulei expune chestiunea neutralității din anii 1914–1916 prin prisma „sentimentului public”, covârșitor francofil, Boia se orientează spre tabăra adversă, foarte bine reprezentată la nivelul elitelor⁶. „Germanofili”, așa cum li se spunea în epocă, erau sceptici în legătură cu abandonarea alianței politico-militare care adusese României prestigiu și stabilitate. Așa cum precizează Boia, ei erau mai degrabă „rusofobi” decât „germanofili”⁷.

Acest studiu întreprinde o incursiune în presa politică din primii ani ai Marelui Război. În august 1916, cu puțin timp înainte de intrarea României în război împotriva Austro-Ungariei, la București apăreau 44 de publicații politice, dintre care 24 erau cotidiene⁸. Cotidienele „Adevărul” și „Dimineața”, proprietatea lui Constantin Mille, publicist și deputat, însumau un tiraj de aproape 200 000 de exemplare, în timp ce un ziar de partid precum oficiosul liberalilor, aflați la putere, ajungea la 27 000⁹. „Universul”, cu un tiraj de 170 000 de exemplare, era condus de Nicolae Dumitrescu-Câmpina, soțul Teodorei, văduva fondatorului acestuia, Luigi Cazzavillan. Aceste ziare, deși erau râvnite de ambele blocuri militare, au rămas ancorate în tabăra anglo-franceză, răspunzând orizontului de așteptare al opiniei publice românești¹⁰. Au existat însă tentative de cumpărare a lor de către germani.

⁵ Glenn Torrey, *Primul Război Mondial și Unirea din 1918*, în Stephen Ficher-Galați, Dinu C. Giurescu, Ioan-Aurel Pop (coord.), *O istorie a Românilor*, Cluj-Napoca, Fundația Culturală Română, Centrul de Studii Transilvane, 1998, p. 218–227.

⁶ Ion Bulei, *Arcul așteptării. 1914–1915–1916*, București, Editura Eminescu, 1981; Lucian Boia, „Germanofili”. *Elita intelectuală în anii primului război mondial*, București, Humanitas, 2009.

⁷ Lucian Boia, *op. cit.*, p. 7.

⁸ Arhivele Municipiului București, Prefectura Poliției Capitalei (122), dos. 1017/1916, f. 42, notă din 5 august 1916.

⁹ Ion Bulei, *Viața cotidiană în timpul lui Carol I*, București, Tritonic, 2004, p. 102.

¹⁰ Lucian Boia, *op. cit.*, p. 93. Autorul face o radiografie a presei românești din acea perioadă, p. 93–111.

În vara anului 1915, Teodora Dumitrescu-Câmpina, aflată în conflict conjugal cu soțul ei, ar fi fost dispusă să vândă ziarul consorțiului german care deținea ziarele „Minerva” și „Seara”¹¹.

În privința ziarelor de partid, menționăm „Viitorul”, oficiosul liberal, „Epoca”, organul conservatorilor din jurul lui Nicolae Filipescu, „Steagul”, ziarul lui Alexandru Marghiloman și „Moldova”, înființată în acești ani de un alt fruntaș conservator, Petre P. Carp. Dintre ziarele independente, neafiliate politic, în vara-toamna anului 1914, „Minerva” și „Seara” au fost înregimentate în tabăra susținătorilor politicii de menținere a neutralității. Orientări asemănătoare aveau și alte ziare așa-numite independente, precum „Ziua” și „Libertatea”, care au apărut în toamna anului 1914 și respectiv 1915. Un alt ziar independent, care apare în această perioadă pentru a susține în chip vehement intrarea României în război de partea Antantei, este „Acțiunea”, condus de Victor Ionescu, fratele lui Take Ionescu.

O chestiune ce trebuie avută în vedere în studiile consacrate presei politice este relația acesteia cu elitele și opinia publică. În „*Germanofilia*”, Lucian Boia, referindu-se la acest aspect, atrage atenția asupra faptului că doar o mică parte a populației țării era alfabetizată și preocupată într-un anumit grad de activitatea politică. În aprilie 1915, „*Journal de Genève*” ridică această chestiune, observând faptul că opinia publică era minoritară în raport cu majoritatea covârșitoare a populației rurale care era exclusă de la drepturile electorale. Întrucât ziarul elvețian era prezent în toate redacțiile bucureștene, sosind la București înaintea gazetelor franțuzești, „*Universul*” se considera îndrituit să combată acest punct de vedere. Elitele, nu poporul, țin în frâie destinele țării, mai ales că „țărani români, prin tradiție, știu pe cine să urmeze, sunt disciplinați, au încredere în căpetenia statului și în conducătorii țării”¹².

O perspectivă elitistă expune și ziarul „Moldova”, un bastion al partizanilor alianței cu Germania: „puțini sunt chemați să se ridice în cugetarea lor deasupra mulțimii și înăbușind cu un raționament rece și logic afecțiunile lor de simpatii și antipatii să ajungă la o judecată limpede”. „În crize grave, un bărbat de stat nu poate și n-are dreptul să se bazeze numai pe opinia publică” fiindcă „popoarele judecă cu patimă”¹³.

În vederea unei înțelegeri mai ample a contextului geopolitic sud-est european, integrăm în universul publicistic românesc și presa minoritarilor balcanici, ocupându-ne în mod special de comunitățile de greci, aromâni și albanezi din România.

¹¹ Ion Bulei, *Arcul așteptării. 1914–1915–1916*, și urm., p. 214; Despre subvențiile primite de presă de la Legațiile puterilor beligerante, vezi: Glenn E. Torrey, *Romania and the Belligerents, 1914–1916*, în *Romania and World War I. A Collection of Studies*, Iași, Oxford, Portland, The Center for Romanian Studies 1998, p. 18–19.

¹² „Universul”, 16 aprilie 1915, nr. 103, 1. Articolul *Opinia publică*.

¹³ „Moldova”, 5 martie 1915, nr. 4, p. 1. Articolul *Opinia publică*.

ZIARIȘTI ȘI COLABORATORI: ARTICOLELE DE FOND DIN PRESA COTIDIANĂ

România și interesele balcanice

Tratatul de la București, care a pus bazele păcii în Europa de sud-est, a oferit României poziția de lider regional. Acest deziderat era afirmat cu convingere în gazetele vremii. În mai 1914 a apărut primul număr al ziarului „Le Journal des Balkans”¹⁴, aflat sub conducerea lui Alexandru Rubin (1856–1921), redactor al ziarului „L’Indépendance Roumaine”, oficiul partidului liberal în limba franceză. În București mai circulau două ziare politice în limba franceză: „La Roumanie” (Take Ionescu) și „La Politique” (Alexandru Marghiloman). În primul număr, pe prima pagină a ziarului, Alexandru Rubin publica interviul cu regele Constantin al Greciei, care saluta apariția unui organ de presă menit să servească cauzei „patriei balcanice” (*la patrie balkanique*). Gazeta avea corespondenți în toate capitalele balcanice, iar grație colaborării și concursului unor personalități de marcă își propunea să surprindă toate manifestările vieții politice, economice, financiare, administrative, militare, sociale, literare și artistice ale statelor din regiune. Scopul gazetei era promovarea „patriotismului balcanic”, iar sub egida redacției urmau a fi organizate reuniuni și congrese științifice de interes regional, menite „să apropie oamenii și statele”¹⁵. Inaugurarea gazetei a fost marcată cu fast. La ceremonia de la redacție și la masa festivă de la Capșa au fost prezenți miniștrii statelor balcanice la București, precum ministrul grec Mihail Papadiamandopoulos și cel bulgar, Simeon Radev. Printre invitați s-a remarcat și Talaat bey, ministrul otoman de Interne, care se afla într-o vizită de lucru în țară¹⁶. Într-un referat al poliției aflăm câte ceva despre miza proiectului editorial al lui Rubin: „se zvonește că s-au dat subvenții de către guvernul din Serbia și Grecia, iar cu ocazia vizitei lui Talaat bey s-a asigurat și concursul guvernului turcesc”¹⁷.

După declarația de război a Austro-Ungariei se pune problema ce poziție va avea România față de fostul aliat în războiul balcanic, Serbia, și față de mai vechiul aliat, Austro-Ungaria. În 20 iulie 1914, Constantin Mille, proprietarul și directorul ziarului „Adevărul”, credea că neutralitatea era singura soluție, războiul fiind o răfuială între cele două mari puteri care își disputau de secole supremația regională, Rusia și Austro-Ungaria: „Nici cu Rusia! Nici cu Austria! Nici un partid responsabil nu poate angaja statul român într-o altă direcție decât expectativa militară”¹⁸. În articolul, *O greșeală*, Alexandru Ciurcu, redactor al „Adevărului”, compară Serbia cu broasca din fabulă: „Presă sârbă a atacat cu violență monarhia austro-ungară și a

¹⁴ „Journal des Balkans”, 16/29 mai 1914, nr. 1, p. 1.

¹⁵ *Ibidem*, p. 1.

¹⁶ *Ibidem*, p. 2.

¹⁷ Arhivele Naționale Istorice Centrale, fond Direcția Poliției și Siguranței Generale (ANIC-DPSG), dos. 190/1914, 9 mai 1914, f. 159.

¹⁸ „Adevărul”, 20 iulie 1914, nr. 9825, 1. Constantin Mille, *Războiul austro-sârb*.

întreținut o atmosferă din cele mai șovine”. Atitudinea arogantă a Serbiei a dat apă la moară diplomației austro-ungare, fiind pur și simplu „îmbătățită de succesele din războiul balcanic”¹⁹. În tabăra adversă, Tudor Arghezi în „Seara”, ziar care a avut încă de la începutul războiului o atitudine progermană, condamna fără ezitare atitudinea Serbiei față de Austria și considera că aceasta trebuia pedepsită exemplar²⁰. „Moldova”, organul de presă al lui Petre P. Carp, înființat în primăvara anului 1915, deplângea Serbia, asupra căreia „planează o fatalitate”. Serbia este prezentată ca o victimă a aliaților ei: „Serbia moare, dar va fi murit pentru Sfânta Rusie, pentru mama cea blândă și cea ocrotitoare a tuturor slavilor”²¹.

În primele zile ale războiului, în vara anului 1914, Rusia, aliata Serbiei, a inițiat un amplu demers în vederea constituirii unui bloc balcanic. O înțelegere balcanică, sub umbrela protectoare a Rusiei și a aliaților, ar fi putut fi posibilă doar dacă Serbia și Grecia făceau concesii teritoriale Bulgariei²². Redactorul ziarului „Adevărul”, Ciurcu, aprecia pozitiv implicarea României în problemele regionale, însă era sceptic în privința închegării unui bloc balcanic: „înfrățirea tuturor acestor popoare este a presupune înfrățirea focului cu apa”²³.

„Adevărul” și ediția de dimineață a acestuia, „Dimineața”, s-au raliat deschis cauzei aliate încă din primele săptămâni ale războiului, abandonând poziția prudentă de la început. „Adevărul” titrează sloganuri de tipul „Să trecem peste Carpați!”, insinuând faptul că Austro-Ungaria va fi zdrobită în momentul în care Italia va intra în luptă²⁴.

„Adevărul” ataca deschis poziția regelui Carol în Consiliul de Coroană, care a cerut aplicarea tratatului cu Puterile Centrale. Citim în „Adevărul” afirmații de genul: „Conflictul dintre țară și rege s-a declarat. Cu sau fără asentimentul regelui trebuie să intrăm în acțiune imediat”²⁵.

Declarațiile „germanofile” ale basarabeanului Constantin Stere, deputat liberal de Iași, erau aprig combătute în „Adevărul” și „Dimineața”. În opinia lui, Rusia va fi înfrântă, așa cum s-a întâmplat în 1905 în războiul cu Japonia, iar România va câștiga înapoi Basarabia. De asemenea, România nu putea să nu fie de partea învingătorului, adică a Austriei, unde trăiau milioane de români. În privința așa-zisului „pericol” de la sud de Dunăre, spunea Stere, românii și bulgarii au interese

¹⁹ Idem, 20 iulie 1914, nr. 8924, p. 1.

²⁰ „Seara”, 16 iulie 1914 (articol *Mila pentru sârbi*), apud Lucian Boia, *op. cit.*, p. 147–148.

²¹ „Moldova”, 20 martie 1915, nr. 17, p. 1. *Victimele. Serbia*.

²² Despre acest subiect, vezi: Iuri Nikiforovici Danilov, *Rusia și intrarea României în război*, în Dumitru Preda (coord.), *România în timpul primului război mondial. Mărturii documentare*, București, Editura Militară, 1996, p. 135; Hadrian Gorun, *Demersuri ale Antantei pentru normalizarea raporturilor româno-bulgare în vederea reconstituirii unui bloc al statelor balcanice*, în „Studia Universitatis Babeș-Bolyai, Historia”, 2 (2006), p. 100.

²³ „Adevărul”, 29 iulie 1914, nr. 9834, p. 1, articol *Blocul balcanic*.

²⁴ Idem, 31 august 1914, nr. 9867, p. 1.

²⁵ Idem, 9 septembrie 1914, nr. 8878, p. 3.

comune, așa că nu pot fi inamici²⁶. Ziarul „Universul” a găzduit mai multe articole ale lui Stere, dar colaborarea lui la această gazetă a încetat, fiindcă opiniile lui nu erau agreate de redacție²⁷.

„Universul” a publicat mai multe articole semnate de Nicolae Basilescu (1860–1938), profesor de drept la Universitatea din București, în care arăta că dispariția Serbiei și restrângerea teritorială a Greciei aveau să ducă la mărirea Bulgariei și la instaurarea hegemoniei germano-austro-ungare în Balcani și Orient²⁸. În pofida a ceea ce susțineau germanofili, Rusia nu și-ar fi putut impune hegemonia, fiindcă nu ar fi fost lăsată de aliați. Datoria României era „să se întrească”, așa că, scrie Basilescu, toți românii știu „încotro trebuie să mergem”²⁹.

Imperiul otoman în război

Intrarea Imperiului otoman în război de partea Puterilor Centrale a provocat consternare în tabăra celor care nădăjduiau alăturarea României de partea Antantei. „Universul”, în articolul *Aventura Turciei*, ajungea la concluzia: „dacă era o țară a căreia i se impunea neutralitatea era Turcia. Cum ar putea să câștige?”³⁰.

Ziaristul Mihail G. Valerianu în articolul *Sfârșitul Turciei*, din „Adevărul”, crede că prin intrarea în război a Imperiului otoman inevitabilul se va produce, și anume, manifestarea urii popoarelor arabe musulmane împotriva turcilor, care sunt doar o „infimă minoritate”³¹. În *Turcia de astăzi, Turcia de mâine*, aromânul Nuși Tului interpretează decizia sultanului ca fiind o „revanșă subredă” față de puterile învingătoare în războaiele balcanice³². În opinia lui, Enver pașa, ministrul de război, fruntaș al Junilor turci, cel care l-a detronat pe autocratul Abdul Hamid, nu este decât „umbra palidă a lui Bonaparte”, iar în acest context, „o acțiune iminentă din partea grecilor este deci naturală”³³.

Nicolae Batzaria, după ce și-a dat demisia din Senatul otoman, s-a stabilit la București. Într-un interviu dat lui G. Metaxa Doro de la „Adevărul”, fostul senator a declarat că va solicita cetățenia română. Ca reprezentant al aromânilor în Senatul otoman, după pierderea iremediabilă a teritoriilor locuite de aromâni, nu mai avea

²⁶ Idem, 1 august 1914, nr. 8840, p. 1. Despre opiniile „germanofile” ale lui Stere, vezi, Lucian Boia, *op. cit.*, p. 312–318.

²⁷ Lucian Boia, *op. cit.*, p. 313.

²⁸ „Universul”, 28 august 1914, nr. 234, p. 1, *România în fața Europei*.

²⁹ „Universul”, 29 august 1914, nr. 235, p. 1.

³⁰ Idem, 22 octombrie 1914, nr. 291, p. 1.

³¹ „Adevărul”, 22 octombrie 1914, nr. 9819, p. 1.

³² Idem, 27 octombrie 1914, nr. 9924, p. 1.

³³ Idem, 6 noiembrie 1914, nr. 9981, p. 1. Enver pașa este semnatarul înțelegerii militare cu Germania, vezi, L. S. Stavrianos, *The Balkans since 1453*, London, Hurst&Company, 2008 (prima ediție în 1958), p. 557.

pe cine să reprezinte la Constantinopole. În privința Blocului balcanic, Batzaria era de părere că reușita unui asemenea proiect depindea de gradul în care Bulgaria ar fi fost satisfăcută³⁴.

Bulgaria era cheia înțelegerii între popoarele balcanice. Această opinie se regăsește în articolul din „Universul”, semnat în toamna anului 1914 de generalul Grigore Crăiniceanu, fost șef de stat-major, membru al Academiei Române. Grecia și Serbia și-au îndoit teritoriul prin Pacea de la București. În vederea asigurării păcii în Balcani, ele ar putea face concesii teritoriale Bulgariei, iar România ar putea sprijini Bulgaria în acest scop. În opinia lui, poporul bulgar era „serios, muncitor, sobru, cumpătat, ponderat, brav, avid de cultură și progres”. Era de neînchipuit ca România să lupte la sud în Balcani cu grecii și sârbii împotriva bulgarilor pentru ca mai apoi să câștige războiul la nord cu austro-ungarii și germanii. În opinia lui, Transilvania și Bucovina valorau mai puțin decât Dobrogea și Marea Neagră³⁵. Nu era singurul publicist și analist care împărtășea acest punct de vedere³⁶. În „Ziua”, M. Brăileanu exclama: „Zece Transilvanii dacă ni s-ar da și aceasta fără jertfe și încă nu vom fi compensați dacă am pierde accesul la mare și dacă prin imposibil, Rusia ar deveni stăpâna Dardanelor”³⁷.

Grecia ezită: demisia lui Venizelos

După intrarea Imperiului otoman în război, Grecia a făcut o mutare neașteptată pe tabla de șah. Impresia generală era că dacă Serbia și Grecia se înțelegeau cu Bulgaria, Austro-Ungaria ar fi pierdut războiul pe frontul balcanic³⁸. Vestea demisiei prim-ministrului grec Elefterios Venizelos a bulversat opinia publică. Venizelos era în dezacord cu regele Constantin. În timp ce el dorea intrarea imediată a țării în război împotriva inamicului secular, Imperiul otoman, regele și statul-major nu credeau că momentul ales de șeful guvernului sfetnic era prielnic pentru țară. Mai mult, Venizelos era de acord să ofere compensații teritoriale Bulgariei, cedându-i orașele Kavala și Drama, câștigate în războaiele balcanice din 1912–1913, fapt ce a provocat o puternică emoție publică în rândul concetățenilor săi³⁹.

În 24 februarie 1915, Iosif Fermo, redactor la „Universul”, interpreta demisia guvernului grec ca fiind un succes al „intrigilor germane”, dar „contrară așteptărilor

³⁴ „Adevărul”, 12 ianuarie 1915, nr. 8999, p. 3.

³⁵ „Universul”, 8 noiembrie 1914, nr. 308, p. 1.

³⁶ Lucian Boia, *op. cit.*, p. 164.

³⁷ „Ziua”, 2 februarie 1915, nr. 179, p. 1, *Rusia și chestia Dardanelor*.

³⁸ „Adevărul”, 26 noiembrie 1914, nr. 9974, p. 1.

³⁹ Michael Llewellyn Smith, *Venizelos' Diplomacy, 1910–1923*, în P.M. Kitromilides (coord.), *Elefterios Venizelos, the trials of statesmanship*, Edinburgh University Press, 2006, p. 154–155.

cercurilor politice de la București⁴⁰. Zi de zi apăreau știri și analize care explicau poziția prim-ministrului Elefterios Venizelos și a regelui Constantin în această chestiune.

„Adevărul” titrează *Lovitură de stat în Grecia?*⁴¹. Momentul ales de Venizelos pentru a intra în război părea favorabil aliaților, care promiteau o ofensivă decisivă în Dardanele. La numai două zile după demisia lui Venizelos, „Adevărul” publică articolul *Tronul și țara*, în care Mille, făcând o paralelă între situația din Grecia și România, pornea un atac virulent asupra regelui Ferdinand. Atât regele României cât și cel al Greciei împărtășeau „alte sentimente decât ale țării”⁴². Venizelos era prezentat ca un simbol al luptei naționale în contra tronului. „Ne lipsește și nouă un Venizelos, intransigent, un Venizelos față de care suveranul să tremure și pentru care să nu existe nici un alt considerent decât acelea al intereselor celor mari ale patriei”⁴³. În articolul *Dezonoarea Greciei*, Mille se arată foarte tranșant: „dacă Grecia nu-și repară greșeala de a-l fi lăsat să plece pe Venizelos, ea rămâne dezonorată pentru totdeauna”⁴⁴.

Presa favorabilă neutralității prezenta situația din Grecia într-o altă lumină. După ce „războinicii noștri”, scrie Grigore C. Filipescu în „Ziua”, s-au grăbit să-l apere pe Venizelos în „presa rusofilă”, s-a dovedit că „regele a avut dreptate”⁴⁵. Venizelos, „mai puțin tare ca opinia publică luminată a regatului care nici nu voia să audă de război, s-a retras cuminte în țara lui de origine și Grecia continuă să păstreze o atitudine prudentă și de perfectă înțelegere cu toți vecinii”⁴⁶.

Intrarea Italiei în război, arată „Universul”, este un semnal clar că nu imperiile, ci „doar alianța națiunilor poate fi durabilă”⁴⁷. „Adevărul” credea că prin angajarea Italiei pe frontul balcanic va fi înlăturată hegemonia austriacă asupra acestei zone⁴⁸. Opțiunea războinică a Italiei a creat stupeoare în tabăra „rusofobă”: „noi românii trebuie să deplângem acțiunea Italiei care va rămâne o pată vecinică pe scutul ginte latine. Italia, speranța neamului nostru s-a pus în serviciul molohului moscovit, care voiește să ne înghită”⁴⁹.

În articolul *Principiul naționalităților*, apărut în „Ziua”, era demontată propaganda Quadruplei care prezenta Anglia ca protectoare a statelor mici. „Pan-germanismul”, susține autorul articolului, bazat pe surse germane, nu presupune

⁴⁰ „Universul”, 24 februarie 1915, nr. 54, p. 1.

⁴¹ „Adevărul”, 24 februarie 1915, nr. 10041, p. 1; articol semnat de ziaristul Emil D. Fagure.

⁴² „Adevărul”, 26 februarie 1915, nr. 10043, p. 1.

⁴³ Idem, 27 februarie 1915, nr. 10044, p. 1, articolul *Venizelos*, semnat Constantin Mille.

⁴⁴ Idem, 31 martie 1915, nr. 10074, p. 1, semnat Constantin Mille.

⁴⁵ „Ziua”, 27 februarie 1915, nr. 204, p. 1.

⁴⁶ Idem, 10 martie 1915, nr. 213, p. 1, autor M. Brăileanu.

⁴⁷ „Universul”, 20 mai 1915, nr. 137, p. 1.

⁴⁸ „Adevărul”, 15 ianuarie 1915, nr. 10002, p. 1.

⁴⁹ „Ziua”, 11 mai 1915, nr. 275, p. 1.

unirea conaționalilor în același stat, ci din contră, germanii de pretutindeni, austrieci, elvețieni etc. trăiesc în state diferite unde-și dezvoltă liberi cultura proprie. Anglia susține „principiul naționalităților”, dar „se ferește a-l aplica la ea acasă”. În caz contrar irlandezii ar trebui să fie independenți, Gibraltarul ar reveni Spaniei și Ciprul Greciei. Conform acestei logici „iredenta balcanică” era doar un produs de export al Quadruplei: „Dacă ar fi să aplicăm în Balcani principiul ca frontierele diferitelor națiuni străine etnicește să coincidă cu frontierele politice, ar trebui să procedăm la o revoluțiune complectă”. Încercarea puterilor Quadruplei Înțelegeri de a câștiga de partea lor una din națiunile balcanice este condamnată la neizbândă, fiindcă este imposibil de a mulțumi una fără a amenința interesul național al celeilalte⁵⁰.

În articolul *Războiul pentru libertatea celor mici*, semnat cu inițialele H.I., apărut în aprilie 1915 în ziarul lui Petre Carp, „Moldova”, era demascată politica „ipocrită” a Angliei, care a ocupat insula Tenedos, pentru a forța Grecia să i se alăture: „Popoarelor din Balcani! Repetați-vă cu groază această frază: «Anglia s-a instalat la Tenedos», și în loc să-i faceți jocul, mâncându-vă unii pe alții, preparați-vă ca s-o goniți d’acolo”⁵¹.

Bulgaria și Grecia

În articolul de fond al „Adevărului”, *Momentul balcanic*, Emil D. Fagure (Samuel Honigman) afirmă că războiul mondial este urmașul legitim al războiului balcanic din 1913. Statele balcanice ar trebui să iasă din starea de letargie și să-și impună voința în fața Austro-Ungariei și Germaniei, care voiau să-și impună hegemonia economică asupra acestora. El crede că Serbia, dacă ar rezista suficient ofensivei austro-ungare, ar putea face concesii teritoriale Bulgariei, iar Venizelos, reîntors în funcția de prim-ministru al Greciei, ar putea scoate Balcanii din starea de neutralitate⁵².

La 7 august 1915, ziarul „Ziua” prezenta o altă perspectivă. Dacă Serbia va fi înfrântă, ceea ce părea inevitabil, „Bulgaria va ocupa neîmpiedicată Macedonia pentru a menține ordinea, Turcia îi va ceda teritoriul despre care s-a învoit; Grecia va rămâne în stăpânirea liniștită a teritoriului pe care pacea de la București i l-a dăruit, iar România va fi mulțumită de a fi rămas neutră și dacă nu se gândește la Basarabia, va exporta cel puțin liniștit cerealele sale pe Dunăre și pe uscat”⁵³. Această poziție era calificată de „Adevărul” ca ofensatoare la adresa țării⁵⁴.

⁵⁰ „Ziua”, 17 iunie 1915, nr. 342, p. 1.

⁵¹ „Moldova”, 10 aprilie 1915, nr. 33, p. 1.

⁵² „Adevărul”, 8 august 1915, nr. 10205, p. 1.

⁵³ „Ziua”, 7 august 1915, nr. 363, p. 1, *Împătrita Înțelegeri și popoarele balcanice*.

⁵⁴ „Adevărul”, 11 august 1915, nr. 10218, p. 1. *Înțelegera Balcanică și domnul Marghiloman*.

Grigore Cantacuzino era ferm convins că: „Germania nu va putea fi învinsă nici militar nici economic”. În această țară, notează el, „este libertate, se găsesc ziare franțuzești”. Aceste observații, publicate în „Minerva”, se bazau pe notele sale de călătorie în Germania⁵⁵. Românii, ne asigură „Minerva”, nu aveau de ce să se teamă de Bulgaria. În coloanele ziarului erau publicate afirmațiile ministrului bulgar la București, Simeon Radev, din ziarul „Berliner Tageblatt”: „hegemonia Bulgariei în Balcani este o chestiune copilărească”⁵⁶.

Decretarea mobilizării în Bulgaria a spulberat orice speranță în tabăra antantofililor⁵⁷. Totuși, războiul mediatic era în toi, guvernul bulgar nu voia să-și dezvăluie intențiile. „Minerva” din 20 septembrie/2 octombrie 1915 dezmințea telegrama „Adevărului”, care susținea că reprezentanții Quadrapulei părăsiseră Sofia și aliații debarcaseră trupe la Salonic și Valona⁵⁸. În 2/15 octombrie 1915, citim în „Universul”: „Marea teamă de a vedea război în Balcani s-a realizat prin atacul bulgarilor asupra sârbilor”⁵⁹.

Venizelos a cerut din nou război de partea Antantei, dar regele s-a opus. „Regele Constantin – scrie «Ziua» – a distrus a doua oară pânza de păianjen în care Împătrita, ajutată de Venizelos, a voit să prindă Grecia”⁶⁰.

„Adevărul” devenea sarcastic la adresa suveranilor greci. Regina Sofia, „Madam Tino, sforăreasa-șef, care primește telegrame și instrucțiuni de la fratele ei, kaizerul Wilhelm, complotază cu ministrul german de la Atena și patronează opera de corupție”⁶¹. În țările balcanice domnesc „regi străini de neamul lor”, scrie Constantin G. Costaforu⁶². „Regi trădători, regi nemți”, completează Mille. „Ziua” contraatacă afirmațiile din „Adevărul”. Nu există în Balcani tipul regelui neamț. Regele Greciei are simțul realității, cunoștințe politice și militare temeinice, nu s-a lăsat stăpân de legăturile de sânge⁶³.

Nicolae Iorga, într-o serie de articole, în calitate de editor de politică externă la „Universul”, examinează situația creată prin demisia lui Venizelos. Grecia, țară demoralizată de politicianism, unde „ofițerii fac politică de căpătuială”, a avut șansa unui „om providențial”, pe care „nimeni nu-l cunoaște și toată lumea îl

⁵⁵ „Minerva”, 23 mai 1915, nr. 2547, p. 1, *Impresii din Germania*.

⁵⁶ Idem, 15 aprilie 1915, nr. 2627, p. 1.

⁵⁷ „Universul”, 14/27 septembrie 1915, 254, p. 1, semnat A.B. Despre participarea Bulgariei la război, vezi: Richard C. Hall, *Bulgaria's Road to the First World War*, Eastern European Monographs, 1996; Hall, Richard C., *Bulgaria in the First World War*, în „The Historian”, 73, nr. 2, (2011), p. 300–315; Spencer C. Tucker, Priscilla Mary Roberts (coord.), *Encyclopedia Of World War I: A Political, Social, And Military History*, vol. I, Santa Barbara, California, ABC Clio, 2005, p. 239–242.

⁵⁸ „Minerva”, 20 septembrie/2 octombrie 1915, nr. 2427, p. 1.

⁵⁹ „Universul”, 2/15 octombrie 1915, nr. 272, p. 1.

⁶⁰ „Ziua”, 26 septembrie 1915, nr. 413, p. 1.

⁶¹ „Adevărul”, 27 septembrie 1915, nr. 10252, p. 1.

⁶² Idem, 26 septembrie 1915, nr. 10251, p. 1.

⁶³ „Ziua”, 7 octombrie 1915, nr. 424, p. 1. Articolul *Regele Greciei și poporul său*.

urmează”. Un om care „vorbește sincer, naiv în mijlocul isteților și șireților spălați în toate apele”⁶⁴. Oricâte scuze s-ar aduce regelui, scrie Iorga, politica lui nu s-a confirmat. În martie 1915 „Constantin, zis Bulgaroctonul”, se opusese pe drept cuvânt lui Venizelos, care voia reîntregirea neamului în Asia și insule, punând în balanță sacrificiile făcute de națiune pentru cucerirea Macedoniei. „Venizelos s-a retras tăcut, n-a făcut opoziție fățișă regelui”. Dar acum? Iorga nu crede că va putea fi păstrată Macedonia în condițiile în care „nici primejdia bulgară nu era înlăturată, nici Serbia nu era ajutată conform tratatelor”⁶⁵.

Mai învie Serbia?, se întreabă Iorga, preluând nedumerirea unui bătrân călător de pe căile ferate române, care „se apleacă misterios spre mine”. „De ce să se întrebe un român dacă o nație poate pieri?” „Idea națională și ideea dreptății sunt seculare”, dar ce „ciudată și tristă nedumerirea la un popor ca al nostru”, constată Iorga⁶⁶. În articolul *Belgia și Serbia*, Iorga face elogiul unei țări sărace dar demne, care asemenea Belgiei, a căzut victima Puterilor Centrale. Ea este „Belgia Orientului”⁶⁷.

Serbia eroică, scrie Mille, a căzut în mâinile germanilor, iar „noi egoiști am lăsat să se comită crima”⁶⁸. Presa Puterilor Centrale triumfa. „Ziua” titrează *Sfârșitul Serbiei*: „Țara a regicizilor [aluzie la asasinarea regelui Alexandru al Serbiei și a reginei care a șocat Europa în 1904] se află în agonie”, fiind „părăsită de aliații egoiști”⁶⁹.

În opinia redactorilor de la „Ziua”, războiul intrase în faza hotărâtoare. Articolul *Ce mai așteptăm?* este un îndemn la acțiune de partea Puterilor Centrale. La întrebarea „cum ne salvăm”, iată răspunsul: „politica cuminte de 30 de ani pe Dunăre și la Porțile Orientului... va fi pierdută în mod iremediabil dacă vom continua de acum înainte politica adoptată în septembrie anul trecut”, adică a neutralității binevoitoare față de Rusia și aliații ei⁷⁰.

După ce Serbia era definitiv înfrântă, atenția opiniei publice era îndreptată din nou spre Grecia.

„Universul” a publicat corespondența ateniană a lui Jean da Ponte de la „Journal de Genève”. El s-a dus pe străzile Atenei printre oameni să ia pulsul străzii: „poporul grecesc e stăpânit de dragostea Franței. Are înrânsul cultul ereditar al Franței”. Numai față de Anglia, notează el, există un sentiment de neîncredere, rod al propagandei germane⁷¹.

⁶⁴ „Universul”, 9/22 octombrie 1915, nr. 279, *Evoluțiile Greciei*. Nicolae Iorga publică intens în „Neamul Românesc”. Articolele lui au fost adunate în volumul *Războiul nostru în note zilnice*, vol. I–III, Craiova, 1921–1923.

⁶⁵ „Universul”, 28 octombrie/11 noiembrie 1915, nr. 325, p. 1.

⁶⁶ Idem, 26 octombrie/9 noiembrie 1915, nr. 327, p. 1.

⁶⁷ Idem, 30 noiembrie/13 decembrie 1915, nr. 331, p. 1.

⁶⁸ „Adevărul”, 19 noiembrie 1915, nr. 10307, p. 1.

⁶⁹ „Ziua”, 21 noiembrie 1915, nr. 469, p. 1.

⁷⁰ Idem, 24 octombrie 1915, nr. 441, p. 1.

⁷¹ „Universul”, 23 decembrie 1915/5 ianuarie 1916, nr. 354, p. 1.

Anglo-francezii debarcau la Salonic, iar bulgarii ocupau teritoriile de la granița cu Grecia. „Universul” se întreba dacă neutralitatea mai era o soluție viabilă și dacă nu cumva va fi chemat din nou, pentru a treia oară, Venizelos la putere⁷². Articolul *Două regine*, semnat de Mille în „Adevărul”, prezintă în oglindă imaginea celor două suverane, Sofia a Greciei și Maria a României: „Un popor [grec] întreg privește cu ură, disperare și cuget de răzbunare pe suverana lui, pe când la București, dimpotrivă, poporul așteaptă ca vorba cea bună și înțeleaptă să vină de la aceea pe care țara o iubește căci poporul are dragoste instinctivă pentru bunătate, inteligență și pentru suflete alese”⁷³.

În 24 februarie 1916, „Ziua”, în articolul *Declinul lui Venizelos*, îl acuza pe fostul prim-ministru că a pus în pericol integritatea teritorială a Greciei. În România, „facerea <<genialității>> domnului Venizelos a fost dată de Take Ionescu, recunoscut ca cel mai dornic de laude și lingușiri”⁷⁴.

Presiunile celor două blocuri militare asupra României au crescut după intrarea Bulgariei în război. În prima parte a anului 1916, ofensiva Puterilor Centrale pe frontul balcanic părea de nestăvilit⁷⁵. În iunie 1916, cu ocazia incidentului de la graniță cu trupele rusești, regele Ferdinand ar fi afirmat: „Eu nu sunt regele Greciei”. Spusele regelui au fost inserate de Mille în paginile „Adevărului”⁷⁶. Alexandru Marghiloman, prin ministrul Germaniei la București, Hilmar von dem Bussche, confirmă acest fapt în Jurnal⁷⁷.

Grecia intra din nou în febra electorală. „Adevărul” anticipa triumful lui Venizelos în alegeri⁷⁸. „Minerva” preconiza alăturarea Greciei de partea Puterilor Centrale în condițiile în care „Înțelegerea i-a blocat coastele, amenință populația cu foametea”⁷⁹.

În iulie 1916, reședința de la Tatoi a regelui Greciei a căzut pradă focului. „Minerva” dezmente informațiile din „unele ziare” care „inventează tulburări”. Redactorul George Caliga a avut „mai multe convorbiri cu membri ai coloniei grecești” din București, care l-au asigurat că incendiile de pădure erau datorate căldurilor de vară⁸⁰.

⁷² Idem, 15/28 iunie 1916, nr. 164, p. 1.

⁷³ „Adevărul”, 3 noiembrie 1915, nr. 10291, p. 1.

⁷⁴ „Ziua”, 24 februarie 1916, nr. 563, p. 1.

⁷⁵ Despre negocierile Antantei cu România în această perioadă, vezi, Hadrian Gorun, *Romania's Relations with France and Russia and Bucharest's fears concerning a Bulgarian offensive (Fall of 1915 – August 1916). Some French documentar*, „Петербургские славянские и балканские исследования, Studia Slavica et Balcanica Petropolitana”, 1 (2015), p. 29–41.

⁷⁶ „Adevărul”, 4 iunie 1916, nr. 10500, p. 1, Constantin Mille (Govora).

⁷⁷ Alexandru Marghiloman, *Note politice*, vol. I, București, Scripta, 1993, p. 406.

⁷⁸ „Adevărul”, 12 iunie 1916, nr. 10508, p. 1.

⁷⁹ Idem, 13 iunie 1916, nr. 2686, p. 1.

⁸⁰ „Minerva”, 5 iulie 1916, nr. 2708, p. 1, semnat de George Caliga.

În data de 14/27 august 1916 România a declarat război Austro-Ungariei. La 23 august 1916, E.D. Fagure (Honigman), redactor la „Adevărul”, afirma că a venit rândul Greciei să se alăture aliaților⁸¹. În 1 septembrie 1916, aceeași gazetă dădea ca iminentă știrea despre instituirea unui nou cabinet Venizelos⁸².

Ziarele care pledaseră pentru neutralitate au fost suspendate. Unele își moderau atitudinea pentru a supraviețui. „Minerva”, prin vocea lui Grigore G. Cantacuzino, își făcea bilanțul: „am fost ponderați, am fost de folos țării, acum vom acționa uniți”⁸³. Declarația de război a Bulgariei i-a oferit lui Cantacuzino material de presă. Toate atacurile erau îndreptate exclusiv asupra Bulgariei. În articolul *Între bulgari și noi*, este lansat următorul îndemn: „Să fie cucerită Bulgaria în mijlocul căreia să se ridice o cruce: aci a fost înmormântată libertatea unui popor care n-a fost vrednic de ea. Grădina zoologică a lui Ferdinand de Couburg a închis între zidurile ei un popor întreg, schimbat în armată de pradă și vom sta neconținut de pază ca fiarele să nu scape din coliviile lor”⁸⁴.

Grecia era în plin proces de segregare. Știri venite de la agențiile străine Havas, Reuter etc. confirmau faptul că „Grecia nu mai e decât cu numele”. Revolta se întetise, iar Venizelos se punea în capul ei⁸⁵.

ZIARIȘTII PE TEREN: „CORESPONDENȚII PARTICULARI” ÎN PROXIMITATEA FRONTULUI

Ziarele aveau corespondenți sau trimiși speciali atât în capitalele europene, cât și în multe orașe și capitale balcanice. Absența unor corespondenți de presă îngreuna receptarea și prelucrarea informațiilor din țările respective. Prin trimiterea unor corespondenți de presă pe teren sau prin angajarea unor corespondenți permanenți în zonele de interes, redacțiile puteau oferi publicului informații mai sigure și neinfluențate de politica agențiilor de presă la care acestea erau abonate. În multe cazuri, știrile erau însă culese și prelucrate în redacții, dar erau prezentate publicului ca fiind venite de pe teren de la „correspondentul nostru special”.

În vara anului 1914, în momentul izbucnirii conflictului dintre Austro-Ungaria și Serbia, Benno Brănișteanu, redactor al „Adevărului”, se afla împreună cu familia în stațiunea Bad Reichenhall, iar directorul gazetei, Constantin Mille, vizita o expoziție de carte la Leipzig. Ei și-au întrerupt călătoria și au convenit să se

⁸¹ „Adevărul”, 23 august 1916, nr. 10580, p. 1.

⁸² Idem, 1 septembrie 1916, nr. 10589, p. 1.

⁸³ „Minerva”, 17 august 1916, nr. 2750, p. 1.

⁸⁴ Idem, 10 septembrie 1916, nr. 2778, p. 1.

⁸⁵ „Adevărul”, 14 septembrie 1916, nr. 10504, p. 1. Despre Grecia acelor ani, vezi: Θάναος Βερέμης, *Οι επεμβάσεις του στρατού στη νεοελληνική πολιτική, 1916–1936* [Intervențiile armatei în viața politică a Greciei, 1916–1936], Atena, 1977; Yannis Mourellos, *L'intervention de la Grèce dans la Grand Guerre (1916–1917)*, Atena, 1983.

întâlnească la Viena, pentru a discuta asupra subiectului cu oficiali de la Ministerul de Externe austro-ungar. În paginile *Jurnalului*, Brănișteanu povestește întâlnirea lor cu Oskar Ritter von Montlong, șeful biroului de presă al Ministerului de Externe (*Literarisches Bureau*). Dacă Brănișteanu împărtășea sentimente filogermane, Mille nu părea să fie de acord cu interlocutorii săi în privința poziției ce urma să adopte România⁸⁶. Cu puțin timp înainte de publicarea declarației de război, Brănișteanu a fost primit în audiență de ministrul de externe austro-ungar, Leopold Graf Berchtold. Interviuul cu înaltul demnitar a apărut în ziarul „Adevărul” din 20 iulie/2 august 1914⁸⁷.

„Adevărul” avea corespondent permanent la Salonic, pe Tumbeanu, dar nu și la Atena. Totuși, dacă erau evenimente majore, Constantin Mille solicita informații direct de la Atena: „în dorința de a afla știri precise, ne-am adresat telegrafic domnului Simos, deputat, directorul ziarului *Patris*”⁸⁸. Mille întreținea relații bune cu Spiridon Simos, care condusese timp de mai mulți ani gazeta „*Patris*” la București.

Știrea referitoare la demisia lui Venizelos a fost confirmată și de serviciul telegrafic al ziarului „*Le Journal des Balkans*”⁸⁹, iar telegrama acestuia a fost pusă la dispoziția ziarului „Adevărul”⁹⁰. În decembrie 1915, „Adevărul” s-a folosit de telegramele furnizate de „*Journal de Balkans*” pentru a anunța debarcarea aliaților la Salonic „cu voia sau fără voia Greciei”⁹¹. „Universul” primea informații de la Atena fie prin „agenția telegrafică engleză”, fie prin cea italiană (A.T.I.)⁹². În primăvara anului 1915, „Universul” relatea despre bombardamentele flotei anglo-franceze pe coasta Asiei Mici și activitatea electorală a lui Venizelos bazându-se pe telegramele „de la corespondentul nostru special” în Miltine⁹³.

După intrarea Bulgariei în război, frontul balcanic era cuprins de flăcări, iar propaganda pentru război în Grecia și România s-a intensificat. În articolul *Bulgarii și grecii!*, „Universul” se arată contrariat de războiul mediatic din Balcani. Apăreau întruna „stațiuni telegrafice fără fir din tot felul de localități, ba chiar fără loc”, astfel că propaganda „ne îndoapă cu știri despre atitudinea Greciei”. Publicațiile venizeliste, deși se întreabă „după ce bulgarii își vor fi făcut pofta cu sârbii nu se vor răfui și cu noi?”, agențiile de presă „nu spun nimic [...] tot săraca poștă a trebuit să ne aducă știrea”⁹⁴. Presa „germanofilă” aruncă anatema asupra agențiilor de presă care făceau jocul Antantei. De pildă, agenția italiană (A.T.I.) funcționa ca

⁸⁶ B. Brănișteanu, *Jurnal*, vol. I, București, Hasefer, 2003, p. 14.

⁸⁷ *Ibidem*, p. 21.

⁸⁸ „Dimineața”, 25 februarie 1915, nr. 3944, p. 1.

⁸⁹ *Idem*, 27 martie 1915, nr. 3972, p. 1.

⁹⁰ *Idem*, 24 februarie 1915, nr. 3943, p. 1.

⁹¹ „Adevărul”, 23 decembrie 1915, nr. 10341, p. 1.

⁹² „Universul”, 28 septembrie/10 octombrie 1916, nr. 268, p. 1.

⁹³ *Idem*, 25 mai 1915, nr. 142, p. 5.

⁹⁴ „Universul”, 23 noiembrie/6 decembrie 1915, nr. 322, p. 1.

o „fabrică de minciuni”⁹⁵. „Adevărul”, „o mare scuipătoare publică”, scrie „Ziua”, propaga știri inexacte. În articolul „Fabrica de telegrame”, „Ziua” acuza „Dimineața” că furniza informații inexacte dintr-un ziar german. Informațiile nu veneau în redacția de pe Sărindari pe firul telegrafic, ci erau prelucrate pe baza ziarelor sosite de la Budapesta⁹⁶. Se pare că nici redacția ziarului „Ziua” nu proceda altfel. O notă a poliției ne informează că Ion Slavici, redactorul ziarului, mergea în fiecare dimineață la Legația austro-ungară pentru a lua telegramele⁹⁷.

Până în toamna anului 1915, Serbia era singurul stat național din Europa de sud-est care se afla în război. În vara anului 1914, „Universul” l-a trimis pe redactorul Iosif Fermo la Sinaia, unde se aflau regele, guvernul și reprezentanții legațiilor străine, pentru a urmări negocierile care vizau neutralitatea României și eventualitatea încheierii Blocului balcanic⁹⁸. În toamna anului 1914, redactorul Mihail Negru de la „Universul” se ducea în Serbia, pentru a surprinde câteva clișee din războiul de poziții. Locuitorii din Severin s-au dus să vadă obuzele „așa cum ai alerga la un spectacol rar”. Negru a făcut o incursiune în partea austriacă, pentru a vedea tranșeele⁹⁹, iar mai apoi a trecut în Serbia. Corespondența de la Cladova este intitulată *Într-o țară de eroi*. În aceste ținuturi învecinate, gazetarul bucureștean era surprins să audă românește în jurul lui. Întrebând un bătrân ce naționalitate este, Negru primește următorul răspuns: „Noi suntem rumâni, domne, dar plătim dări la sârbi”¹⁰⁰. Ziarele „Adevărul” și „Dimineața” primeau regulat corespondență de la Niș, noua capitală a Serbiei, semnată Cippico, care se conversa cu prizonierii de război în sârbă, nemțește și italiană. Toți își puneau aceeași întrebare, când se va sfârși războiul?¹⁰¹.

Jean (Ioan) G. Sava, corespondent al ziarului bucureștean „Journal des Balkans”, reîntors din Serbia, publica interviul cu prințul moștenitor Alexandru, care îl primise în trenul locuință de la Niș, noua capitală a Serbiei. Interviul a fost reprodus și în „Dimineața”¹⁰². „Universul” publica „de la trimisul nostru special, I. Foti”, *Impresii din război*, de la Niș, cartierul general sârb¹⁰³. În primăvara anului 1915, în drum spre Dardanele, I. Foti trecea granița dinspre Bulgaria în Imperiul otoman la Mustafa pașa, înarmat cu un laissez-passer. La Adrianopol, corespondentul „Universului” se întâlnea cu un general, adept al Junilor turci, pe care îl

⁹⁵ „Ziua”, 8 noiembrie 1915, nr. 456, p. 1.

⁹⁶ Idem, 1 iulie 1915, nr. 326, p. 1.

⁹⁷ Arhivele Municipiului București, Prefectura Poliției Capitalei, dos. 54/1915, 10 august 1914, p. 1.

⁹⁸ „Universul”, 25 iulie 1914, nr. 202, p. 1.

⁹⁹ Idem, 20 noiembrie 1914, 320, p. 1.

¹⁰⁰ „Universul”, 21 noiembrie 1914, nr. 321, p. 1.

¹⁰¹ „Dimineața”, 28 ianuarie 1915, nr. 3915, p. 3.

¹⁰² „Dimineața”, 16 ianuarie 1915, nr. 3304, p. 1.

¹⁰³ „Universul”, 18 noiembrie 1914, nr. 318, p. 3.

cunoscuse în urmă cu zece ani la Monastir, pe vremea când era „biet exilat”, persecutat de sultan. Generalul era înflăcărat, hotărât „să moară la umbra poalelor fâlfâinde ale mantiei profetului”¹⁰⁴.

Gazetele mari aveau corespondenți permanenți la Sofia, probabil ziariști locali. De pildă, „Minerva” avea corespondenți la Sofia pe Marcov¹⁰⁵ și pe Nicolau¹⁰⁶. Ștefan Tanev, corespondentul ziarului „Dimineața”, s-a remarcat prin telegrama din 3 februarie 1915 care anunța atentatul cu bombă de la Cazinoul municipal din Sofia¹⁰⁷. Fiind martor ocular, Tanev s-a grăbit să ajungă la poștă pentru a trimite telegrama în primele ore după atentat. Ulterior, autoritățile bulgare au impus un regim strict de cenzurare a presei, temându-se ca nu cumva autorul atentatului să fi fost un sârb. „Adevărul” a fost prima gazetă care a aflat despre atentat, iar telegrama acestuia a ajuns și în redacțiile presei occidentale. Alte informații referitoare la acest incident au ajuns la București prin Bagarov, un comerciant de esență de trandafir, care a primit telegramă de la fratele lui, anunțându-l de decesul cumnatei, fiica generalului Ivan Ficev. Tragedia s-a produs la un bal mascat, organizat în folosul orfanilor din Macedonia. Bomba a fost detonată în loja generalului Ficev. Fratele negustorului din București, Bagarov, a văzut dispozitivul, l-a ridicat, dar s-a speriat și l-a aruncat la picioarele soției. Tanev relatează pe larg despre cele întâmplate la Sofia, după ce se întoarce la București¹⁰⁸. Ștefan Tanev era corespondent al ziarului și în primăvara anului 1916.

La 7 martie 1915, citim în „Universul” articolul *Înfrățirea româno-bulgară, note de călătorie*, semnat B.B. Delamare, pseudonimul căpitanului de marină Aurel Negulescu, fost viceconsul român la Salonic. În trenul de la Adrianopol la Salonic, căpitanul a intrat în vorbă cu „un maior bulgar cu cioc à la țarul Ferdinand”. În dorința de a-l trage de limbă, Negulescu a vorbit în bulgărește, dându-se drept consulul bulgar la Salonic. Maiorul s-a lăsat păcălit, așa că a început să dezbată problema relațiilor româno-grecești. Maiorul trăise în copilărie în România, iar ca elev al liceului Lazăr din București era deseori gratificat cu apelativul injurios al colegilor, „bulgarule”. În opinia lui, bulgarii și românii ar fi trebuit să se unească și să nu se mai lase învrăjbiți de unii conducători ca Bismarck și Abdul Hamid. Bulgarii ar fi trebuit să-și întregească teritoriul spre sud, iar românii spre nord¹⁰⁹.

¹⁰⁴ Idem, 18 martie 1915, nr. 76, p. 1.

¹⁰⁵ „Minerva”, 1 iunie 1915, nr. 2319, p. 1.

¹⁰⁶ Idem, 25 iunie 1915, nr. 2340, p. 1.

¹⁰⁷ „Dimineața”, 3 februarie 1915, nr. 3922, p. 1; Tanev este semnalat și în notele Poliției Capitalei, Arhivele Municipiului București, Prefectura Poliției Capitalei (112), 24 noiembrie 1913, p. 521: el s-a cazat la hotelul Union, a avut întâlniri cu ziariști de la „Adevărul” și a făcut o vizită la Legația Bulgariei.

¹⁰⁸ „Dimineața”, 5 februarie 1915, nr. 3924, p. 1.

¹⁰⁹ „Universul”, 7 martie 1915, nr. 65, p. 2.

„Le Journal de Balkans” avea corespondenți în toate orașele importante din Balcani: Constantin la Niș¹¹⁰, P. Chotch la Cetinje¹¹¹, Leo de Thessalonica la Salonic¹¹², Eugen de Bernardin la Sofia¹¹³, Leon Absatado la Atena¹¹⁴. În aprilie 1915 Alexandru Rubin, directorul gazetei, s-a dus la Sofia, unde a obținut un interviu de la prim-ministrul Radoslavov, republicat în „Universul” și „Dimineața”. Prim-ministrul l-a asigurat pe jurnalistul român că bulgarii vor persista în neutralitate până la sfârșitul războiului. Mai mult, el a insistat asupra faptului că Bulgaria dorea o înțelegere cu România, chiar și în cazul în care aceasta se va alătura Triplei Înțelegeri¹¹⁵. În momentul intrării Bulgariei în război de partea Puterilor Centrale, jurnalistul francez Camille Ferri Pisani sosea de pe frontul de vest la frontiera sârbo-bulgară, în calitate de corespondent de război al mai multor publicații, inclusiv al gazetei lui Rubin¹¹⁶. El este autorul cărții *Le Drame serbe*, publicată în 1916 la Paris.

Atacul Bulgariei asupra Serbiei a resuscitat ofensiva austro-ungară. Cotidienele bucureștene și-au trimis redactori la granița României cu statele beligerante, Serbia și Bulgaria.

Mihail Negru s-a dus mai întâi în Banat¹¹⁷, apoi în Dobrogea. De la Severin, gazetarul „Universului” s-a dus la Bazargic, apoi la Balcic, unde a cules informații despre bombardamentele flotei rusești asupra orașelor Varna și Euxinograd¹¹⁸. Se pare că rușii evitaseră linia minelor, știind precis unde să atace, având informații de la ofițerii rusofili¹¹⁹.

Pe frontul austro-sârb, în locul lui Negru, redacția l-a trimis pe Leontin Iliescu¹²⁰. La Vârciorova, punctul de graniță cu Serbia, soseau românii refugiați de la Salonic. Cititorii aflau astfel că Salonicul era ocupat de franco-englezi. Călătoria refugiaților fusese cu peripeții, fiind hărțuiți la tot pasul de bulgari și de sârbi. Războiul înseamnă spioni, percheziții și rețineri¹²¹.

Alexandru Sandu, redactor al ziarului „Dimineața”, se afla la Turnu-Severin în momentul în care a fost anunțată mobilizarea Bulgariei¹²². Sandu s-a dus să-l

¹¹⁰ „Journal des Balkans”, 20 mai/1 iunie 1915, nr. 308, p. 1.

¹¹¹ Idem, 9/22 mai 1915, nr. 298, p. 2.

¹¹² Idem, 18/31 martie 1915, nr. 247, p. 1.

¹¹³ Idem, 6/19 mai 1915, nr. 295, p. 1, 2.

¹¹⁴ Idem, 20 septembrie/ 3 octombrie 1915, nr. 396, p. 2.

¹¹⁵ „Universul”, 30 aprilie 1915, nr. 117, p. 1; „Dimineața”, 29 aprilie 1915, nr. 4095, p. 1. *Bulgaria și România, Alexandre Rubin la Sofia, cu Basile Radoslavov*, „Journal des Balkans”, 28 aprilie/11 mai 1915, nr. 279, p. 1.

¹¹⁶ „Journal des Balkans”, 1 octombrie/14 octombrie 1915, nr. 405, p. 1.

¹¹⁷ „Universul”, 17/30 octombrie 1915, nr. 237, p. 1.

¹¹⁸ „Universul”, 18/31 octombrie 1915, nr. 238, p. 1.

¹¹⁹ Idem, 21 octombrie/3 noiembrie 1915, nr. 291, p. 1.

¹²⁰ Idem, 6/19 octombrie 1915, nr. 276, p. 1.

¹²¹ Idem, 7/20 octombrie 1915, nr. 277, p. 3.

¹²² „Dimineața”, 14 septembrie 1915, nr. 4143, p. 1.

vadă pe generalul August von Mackensen, venit cu tot statul său major pe frontul de la Dunăre¹²³.

Telegramele corespondenților către redacții treceau prin biroul de interpretariat și presă al Direcției Siguranței. Biroul era condus de publicistul aromân Constantin Sterie Constante. De pildă, telegramele de la Sofia ale ziarului „Minerva” erau considerate de biroul Siguranței ca fiind credibile în privința tratativelor turco-bulgare care au avut loc în vara anului 1915¹²⁴.

În martie 1915, Siguranța Generală a descoperit la Giurgiu o filieră a propagandei filogermane, și anume *Biroul balcanic de informații al ziarului „Seara”*, de pe strada Prudenției nr. 18¹²⁵. În urma investigației, s-a constatat că personalul redacțional al ziarului nu avea nicio legătură cu biroul respectiv. Articolele publicate de această gazetă referitoare la situația din statele balcanice veneau la redacție prin acest birou sub formă de „Scrisori din Constantinopol” etc., „de la corespondentul nostru particular”. Biroul făcea schimburi de informații cu gazetele balcanice. Responsabil al acestui birou era Gheorghe Mărculescu zis Sobaru, corespondent la Giurgiu al ziarelor „Seara” și „Viitorul”. El culegea informații prin concubina sa, Milca Orescova, și cumnatul Nicolae Vradjalie, un funcționar din Rusciuk. Mărculescu alias Ponciu sau Lupciu publica articole sub formă de corespondențe, care erau „reproduceri din ziarele bulgărești cărora le dădea aproape totdeauna un caracter senzațional”¹²⁶.

Corespondenții la București ai presei europene erau în majoritate gazetari din presa locală. În toamna anului 1914, Prefectura Poliției Capitalei, la solicitarea Direcției Poliției și Siguranței Generale, întocmește o listă cu 10 ziariști români care se aflau în serviciul presei europene, dar „nu s-a putut afla însă la ce ziare străine sunt corespondenți”. În această listă găsim nume ca Samuel Honigman (Emil D. Fagure), Iosif Rosenthal și Benno Brănișteanu de la „Adevărul”, Alexandru Mavrodi („Viitorul”), Iulius Pop („Bukarester Tageblatt”), Liviu Popescu („Universul”)¹²⁷. George Caliga, reporter la „Minerva”, era corespondent al ziarului atenian „Neas Ellas” – ziar venizelist chiar antidinastic¹²⁸. De la redacția „Adevărului”, Brănișteanu era singurul gazetar cu orientare progermană. În timpul neutralității, Brănișteanu, deși nu a părăsit redacția, nu a mai scris articole cu conținut de politică externă. El era și corespondentul ziarului german „Frankfurter

¹²³ Idem, 14 octombrie 1915, nr. 4175, p. 1.

¹²⁴ ANIC-DPSG, dos. 5/1915, f. 622.

¹²⁵ Idem, dos. 24/1914, 8 martie 1915, f. 5.

¹²⁶ Idem, dos. 24/1914, 13 martie 1915, f. 6; 18 aprilie 1915, f. 8, poliția Giurgiu.

¹²⁷ Arhivele Municipiului București, Prefectura Poliției Capitalei (112), f. 21 (29 noiembrie 1914).

¹²⁸ ANIC-DGSG, 191/1914, 3 martie 1914, f. 87; Λουκία Δρούλια, Γιούλα Κουτσοπανάγου (ed.), *Εγκυκλοπαίδεια του ελληνικού Τύπου 1784–1974* [*Enciclopedia presei grecești, 1784–1974*], vol. III, Atena, EIE, 2008, p. 245.

Zeitung”¹²⁹. În august 1916, România a devenit teatru de război. Ziariști ai puterilor aliate, ruși, francezi și italieni au venit la București. În 19 august 1916, I.G. Duca, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice, însărcinat cu controlul biroului de cenzură, i-a primit pe corespondenții de presă. Printre corespondenții români ai presei occidentale, remarcăm pe E.D. Fagure de la „Morning Post”, I. Fermo de la „Daily Telegraph”, Albert Honigman de la „Daily Chronicle” și I. Rosenthal, corespondent al ziarelor italiene, „Secolo” din Milano, „Messagero” din Roma și al cotidianului francez „Petit Parisien”¹³⁰. I.G. Duca, scrie în *Memoriile sale* Vasile Th. Cancicov, exercita serviciul cenzurii cu mare severitate, interzicând de la publicare numeroase știri sub pretextul de „a nu stânjeni operațiunile militare”¹³¹.

GRECII, AROMÂNII ȘI ALBANEZII

La București apăreau două gazete grecești, „Iris” și „Melissa” (din 1908), iar la Brăila „Ethnos” (din 1911). Toate cele trei publicații erau favorabile Antantei. În continuare ne vom referi la „Iris” și „Ethnos”, două publicații extrem de combative și de largă circulație, în fruntea cărora se aflau jurnaliști de prestigiu: Aristotel Sardellis, director al ziarului „Iris”, Leonidas Kostomyris, directorul ziarului „Ethnos”, și colaboratorul apropiat al acestuia, Theodoros Moscopulos. Tatăl lui Aristotel Sardellis, Zaharia, de fel din Papingo (Epir), s-a remarcat ca secretar al lui Vanghelie Zappa și fondator al ziarului „Iris”. Leonidas Kostomyris era fiul librarului brăilean Gheorghios, originar din insula Lesbos. Moscopulos (Moscopol) provenea dintr-o familie de negustori gălățeni cu legături afaceri la Constantinople¹³².

Editorialele din „Iris” și „Ethnos” erau semnate, în special, de Sardellis și Moscopol, gazetari talentați și cu mulți ani de experiență în presa de limbă greacă din România.

La 6 iulie 1914, în articolul *Ο Δεύτερος Ασθενής* [Al doilea bolnav], Moscopol era de părere că „statele balcanice s-au maturizat militar și politic”, așa că nu vor să

¹²⁹ Lucian Boia, *op. cit.*, p. 200.

¹³⁰ „Dimineața”, 20 august 1916, nr. 4459, p. 1.

¹³¹ Vasile Th. Cancicov, *Jurnal din vremea ocupației. Impresiuni și păreri personale din timpul războiului României*, București, Humanitas, 2015, p. 56. În 1916, Cancicov nu mai era activ în viața politică, dar în anii trecuți fusese deputat din partea conservatorilor-democrați ai lui Take Ionescu și director al ziarului „Ordinea”.

¹³² Despre publicațiile grecești, vezi: Δημ. Β. Οικονομίδου, *Σημειώσεις δια την ιστορίαν των εν Ρουμανία Ελληνικών εφημερίδων και πρώτων βιβλιοπωλείων* [Note referitoare la istoria gazetelor grecești și a primelor edituri din România], „Μνημοσύνη”, VI (1976–1979), p. 78–93; Ariadna Camariano-Cioran, *L'Épire et les Pays Roumains*, Ioannina, Association d'Études Epirotes, 1984; Ștefan Petrescu, *Οι Έλληνες ως «άλλοι» στη Ρουμανία. Η εσωτερική οικοδόμηση του ρουμανικού έθνους-κράτους κατά τον δέκατο ένατο αιώνα και οι Έλληνες* [Grecii ca „celălalt” în România. Grecii și edificarea statului-națiune în decursul secolului al XIX-lea], Salonic, Epikentro, 2014, p. 322, 328, 332.

mai fie sub jugul a două imperii a căror soartă era pecetluită¹³³. Atât „bolnavul de pe Bosfor”, cât și „bolnavul de pe Dunăre” [*ασθενής του Ιστρού*], erau „condamnați la moarte”¹³⁴. În decembrie 1914, în articolul *Το μοιραίον* [Fatalitatea] Moscopol condamna asediul Belgradului de către austro-ungari, prognozând sfârșitul Turciei „mahomedane și barbare”, dar și al Austriei „creștine și civilizate”. Odată cu dispariția acestor puteri va triumfa principiul naționalităților. Austria, scrie editorialistul, a ajuns să apere integritatea teritorială a Turciei islamice de teamă ca nu cumva descompunerea acestui colos să ducă la propria ei dispariție¹³⁵.

Războiul monarhiei habsburgice împotriva Serbiei capătă dimensiuni mistice. Ziarul „Ethnos” deplânge soarta Serbiei ortodoxe, „singura țară martiră în acest război”. Prin martiriul ei, Serbia se confruntă cu riscul de fi complet nimicită „pentru a nu fi subjucată tiranului creștin, aliatul de astăzi al turcilor”¹³⁶. Pentru a cataloga sistemul de alianțe al inamicilor, Moscopol folosește sintagme ca *αυστρογερμανισμός* (austro-germanism) și *γερμανοτουρκοβουλγαρισμός* (germano-turco-bulgarism).

La 12 noiembrie 1914, în articolul *Ξένης γης δωρεά* [Pământ străin oferit cadou], Moscopol condamnă presiunile făcute de cele două blocuri militare asupra Greciei, pentru a ceda bulgarilor teritorii în Macedonia și Tracia în schimbul unor teritorii în Siria. Această „comedie a concesiilor”, în scopul consolidării Bulgariei, nu putea fi pe placul lui Venizelos, care nu avea să intre în jocul acestei „febre a federalizării” (*omospondita*)¹³⁷. Moscopol credea că prin intrarea în război a României, Grecia va fi forțată să iasă din neutralitate¹³⁸.

Pe aceleași coordonate se situează și Aristotel Sardellis, proprietar al ziarului în limba română „Realitatea” și al ziarului grecesc „Iris”. În octombrie 1914, „Realitatea” preciza faptul că România și Grecia vegheau ca pacea să nu fie tulburată în Balcani, iar România făcea eforturi diplomatice pentru a opri întinderea conflagrației în regiune, prin dejucarea uneltirilor austriece și germane la Sofia și Constantinopole¹³⁹.

În primavara anului 1915, cu ocazia crizei constituționale din Grecia, Sardellis a adoptat o atitudine conciliantă, arătând că poziția regelui în favoarea neutralității nu ar trebui definită drept filogermană: „Poporul grec nu se va găsi niciodată în conflict cu Franța, aliatul ei natural”¹⁴⁰. În opinia lui, guvernul Greciei a fost, este și va fi francofil din motive de ordin istoric, politic și afectiv¹⁴¹, dar nu va accepta

¹³³ „Ethnos”, 6 iulie 1914, nr. 391, p. 1.

¹³⁴ Idem, 5 septembrie 1914, nr. 417, p. 1.

¹³⁵ Idem, 7 decembrie 1914, nr. 457, p. 1.

¹³⁶ Idem, 15 aprilie 1915, nr. 508, p. 1.

¹³⁷ Idem, 12 noiembrie 1914, nr. 446, p. 1 (autor Th. M.).

¹³⁸ Idem, 14 ianuarie 1915, nr. 470, p. 1.

¹³⁹ „Realitatea”, 19 octombrie 1914, nr. 27, p. 1.

¹⁴⁰ „Iris”, 8 noiembrie 1915, nr. 188, p. 1.

¹⁴¹ Idem, 15 aprilie 1915, nr. 155, p. 1, articol *Στάσις της Ελλάδος* [Poziția Greciei].

intrarea țării în război de partea Antantei decât doar dacă va primi garanții teritoriale, pentru a nu păți ca Serbia¹⁴².

În cercurile grecești era o vie agitație după demisia lui Venizelos în februarie 1915. În cafenele grecii discutau cu patos punând în circulație tot felul de zvonuri. La o cafenea din București, Timoleon Rubini, veteran al jurnalismului grecesc în România, ar fi spus unui cunoscut că Venizelos va veni în România să discute cu Take Ionescu și că Grecia va intra în acțiune în aprilie 1915¹⁴³. Pe același ton vorbea și epirotul Ioannis Iconomu, director al ziarului „Melissa”. În opinia lui, Venizelos era o legendă vie: „tot elenismul din țară îi va ieși în întâmpinare și se va face pretutindeni primiri grandioase și vom interveni ca să nu se lase de politică... se va întâmpla o revoluțiune generală care se va termina cu proclamarea de republică”¹⁴⁴.

Telegrama ziarelor „Dimineața” și „Adevărul”, care anunța faptul că guvernul elen va respecta întru totul tratatul de la București și nu va ceda nimic Bulgariei, se menționează într-un referat al poliției, „a făcut cea mai bună impresie în rândul coloniei grecești, ba chiar comercianții venizeliști au sărbătorit știrea”. Grecii, mânați de o mare ură pe bulgari, nu-i vor lăsa pe sârbi să fie atacați¹⁴⁵.

Sardelly își păstra tonul optimist chiar și după a doua demisie a lui Venizelos, în septembrie 1915. Guvernul Zaimis, ne asigură Sardellis, nu va rezista mult presiunii străzii. Poporul voia ca Venizelos să fie rechemat la guvern, iar Grecia să se alăture acțiunii aliaților¹⁴⁶.

Dimitrios Psyhas, ministrul Greciei la București, notează I.G. Duca în memorii, era „foarte antantist, luptând cu un atașat militar susținut de regele Constantin și acuzat de spionaj în favoarea Puterilor Centrale”¹⁴⁷. La 12 ianuarie 1916 ziarul „Libertatea”, condus de Tudor Arghezi, îl acuza pe Psyhas de faptul că implica cetățeni români de origine greacă în acțiunile lui venizeliste, precum Jean Chrissoveloni, Hector Economu, Ioan Sapatino și alți notabili, care au semnat un memoriu de adeziune la Congresul pelenic venizelist de la Paris¹⁴⁸. Deși gazeta respectivă insinua faptul că erau foarte puțini greci în București, alte mărturii indică contrariul. Coloniile grecești din București, dar și din alte orașe dunărene, erau fățiș partizanele lui Venizelos. Ziarele grecești din România erau toate antantiste și venizeliste. Într-un referat al Siguranței Generale din 12 februarie 1914, se precizează faptul că Legația greacă intenționa să susțină ziarele grecești din România „pe baze mai solide”¹⁴⁹.

¹⁴² „Ιπτις”, 3 mai 1915, nr. 161, p. 1.

¹⁴³ ANIC-DPSG, 74/1914, 31 martie 1915, f. 150.

¹⁴⁴ Idem, 74/1914, 30 martie 1915, f. 149.

¹⁴⁵ Idem, 190/1914, 22 august 1915, f. 247.

¹⁴⁶ ANIC-DPSG, 6/1915, 14 octombrie 1915, f. 66.

¹⁴⁷ I.G. Duca, *Memorii*, vol. II, Timișoara, Helicon, 1993.

¹⁴⁸ „Libertatea”, 12 ianuarie 1916, nr. 10, p. 1, și 12 ianuarie 1916, nr. 31, p. 1.

¹⁴⁹ ANIC-DPSG, 16/1915, 12 februarie 1914, f. 208.

Grecii loialiști voiau să scoată o gazetă progermană la București, pentru a contracara propaganda venizelistă și antantistă a publicațiilor existente. Ziarul urma a fi încredințat lui Petre Constantinidis, care fusese director al ziarului „Cosmos”, apărut mai întâi la București în anii 1905–1906 și mai apoi la Odesa. Ziarul lui de la Odesa, care funcționa într-o tipografie austro-ungară, fusese închis de autoritățile rusești la începutul războiului¹⁵⁰. În iunie 1916, regele Constantin l-a înlocuit pe Psyhas cu Alexandru Rangabe, un apropiat al său. Noul ministru al Greciei intenționa să schimbe conducerea coloniei grecești din București. De asemenea, Rangabe relua ideea de a scoate un ziar germanofil în capitala României. Pe de altă parte, mai mulți notabili greci din București s-au adresat lui Take Ionescu prin profesorul P.P. Negulescu, să colaboreze la presa greacă antantistă și să trimită articole în presa franceză pentru a susține interesele lui Venizelos și a Quadruplei¹⁵¹.

Pe de altă parte, la Atena, dezacordul dintre rege și unul dintre cei mai importanți fruntași politici a polarizat societatea. Așa se face că 75% din presa cotidiană era favorabilă germanilor, iar propaganda aliaților răzbea cu greu în rândurile opiniei publice¹⁵².

„Iris” și-a încetat apariția la 16 august 1916. Odată cu intrarea României în război de partea Antantei a fost suspendată apariția ziarului „Ethnos”, dar cenzura a permis reapariția acestuia în octombrie 1916. În articolul *Ο Αγών της Ρωμανίας* [*Lupta României*], redactorii își exprimau speranța că „cele două armate prietene și coreligionare” („οι δυο φίλοι και ομόδοχοι στρατοί”) vor lupta cât de curând împreună: „Expansiunea României nu doar că va consolida Grecia fiindcă au împreună aceiași dușmani, dar va contribui la instaurarea unei păci permanente în mult încercatul Balcani”¹⁵³.

După ocuparea Bucureștilor de către trupele germane, dispunem de câteva informații referitoare la soarta ziariștilor greci. Ioannis Ionomu, director al ziarului „Melissa”, s-a refugiat la Odesa în Rusia¹⁵⁴. Aristotel Sardellis a luptat în rândurile armatei române pe frontul din Moldova¹⁵⁵. Leonidas Kostomyris, rămas la București, a refuzat să colaboreze cu germanii, fiind reținut și privat de libertate timp de șase luni¹⁵⁶. După război, Ionomu, Moscopulos, Kostomyris și Sardelli își vor relua activitatea gazetărească în cadrul comunității grecești din București.

Ziarele aromânești „Peninsula Balcanică” și „Aromânul”, care apăreau în anii războaielor balcanice, și-au suspendat activitatea în 1913, respectiv în 1914. În general, aromânii se arătau binevoitori față de Imperiul otoman și circumspecți în

¹⁵⁰ ANIC-DPSG, 16/1915, 3 februarie 1916, f. 118.

¹⁵¹ ANIC-DPSG, 16/1915, 7 iunie 1916, f. 191.

¹⁵² Constantin Iordan, *Venizelos și România*, București, Omonia, 2004, p. 54.

¹⁵³ „Εθνος”, 2 octombrie 1916, nr. 715, p. 1.

¹⁵⁴ „Η Μέλισσα”, 21 martie 1920, nr. 455, p. 1.

¹⁵⁵ „Realitatea”, 27 februarie 1921, nr. 135, p. 1.

¹⁵⁶ „Εθνος”, 18 februarie 1919, nr. 718, p. 1; Δημ. Β. Οικονομίδου, *op. cit.*, p. 88.

privința Greciei. În aprilie 1914, vizita lui Talaat bey, ministrul otoman de Interne, era privită cu simpatie de aromâni, care sperau într-o alianță româno-otomană menită să înfrâneze pornirile naționaliste ale Greciei. „Aromânul”, condus de Toli Gh. Hagigogu, nădăjduia că sosirea ministrului de Interne Talaat bey la București putea fi începutul unei noi direcții în politica balcanică a României¹⁵⁷. În 1915, Nicolae Batzaria, fost senator la Constantinopole, stabilit la București, simpatiza cu otomanii și implicit cu Puterile Centrale¹⁵⁸. Opiniile erau împărțite. Profesorul George Murnu, cunoscut publicist și fruntaș al mișcării macedoromânilor, era favorabil intrării României în război de partea Antantei¹⁵⁹. În octombrie 1915, Ion C. Grădișteanu, președinte al Societății de Cultură Macedonoromână, scria articolul *Anibal ante Portas*, apărut în „Epoca”: „România trebuie să pornească lupta pentru a destrăma hora frăției germano-bulgaro-maghiare: dușmanii seculari ca și dușmanii noi sunt la hotar: Anibal ante Portas”¹⁶⁰. Aromânii erau agitați din cauza „persecuțiilor și ororilor” îndurate de rudele lor aflate în Macedonia grecească și bulgărească. Poliția află că Dumitru Cioti, „venit de acum o lună din Macedonia, din cauza persecuțiilor îndurate de la greci, are intențiunea de a atenta la viața ministrului grec Psyhas”¹⁶¹. În 1917, intrarea Italiei în război, ocuparea Albaniei și haosul politic de la Atena, i-au condus pe aromânii din Samara la proclamarea pentru câteva zile a „Republicii Pindului și a Zagorului”¹⁶².

Propaganda germană și-a îndreptat privirile spre aromâni și albanezi. În noiembrie 1915 s-a deschis o tipografie albaneză la Constanța, pe strada Mircea cel Mare, condusă de Nicolae Calai, unde lucrau șase albanezi. Aici se tipărea ziarul „Flamura (Steagul) Albaniei” („Flamur i Shqipërisë”). Primul număr a apărut în 15 noiembrie 1915. În comitetul de conducere erau un funcționar de la primărie, un antreprenor și mai mulți mici întreprinzători¹⁶³. „Flamur i Shqipërisë” își propunea să apere integritatea teritorială a Albaniei sub sceptrul lui de Wied și să strângă relațiile între albanezii de pretutindeni. Articolele de fond erau scrise în albaneză și română¹⁶⁴. Thoma Grigor, membru al coloniei albaneze din Constantinopole, se ocupa de editarea ziarului. O parte din articole veneau de la Dhimitër Kolovani, secretar al societății albaneze din București¹⁶⁵. Această gazetă publica articole

¹⁵⁷ „Aromânul”, 15 mai 1914, nr. 32, 1. Ultimul număr, 17 iulie 1914, nr. 33.

¹⁵⁸ Ion Bulei, *Arcul așteptării. 1914–1915–1916*, și urm., p. 214.

¹⁵⁹ Lucian Boia, *op. cit.*, p. 108.

¹⁶⁰ „Epoca” nr. 285, apud ANIC-Societatea de Cultură Macedoromână, nr. 2005, dos. 86, f. 76.

¹⁶¹ Arhivele Municipiului București, Prefectura Poliției Capitalei, 242/1908, f. 307 (15 iulie 1915).

¹⁶² Nicolas Trifon, *Les Aroumains un peuple qui s'en va*, Acratie, La Bussière, 2005, p. 271 (vezi și traducerea în limba română, *Aromânii, pretutindeni, nicăieri*, București, Cartier, 2015).

¹⁶³ ANIC-Direcția Poliției Generale, 2349, vol. I (ANIC-DPG), dos. 17/1916, 1, notă 8 februarie 1916.

¹⁶⁴ „Flamur i Shqipërisë”, 15 noiembrie 1915, nr. 1, p. 1. Ultimul număr apare în 10 august 1916, nr. 25. Gazeta apărea de trei ori pe lună.

¹⁶⁵ ANIC-DPG, 17/1916, 1, notă 8 februarie 1916.

semnate și de Dumitru P. Beratti, fruntaș al comunității ortodoxe albaneze din București, Kanisk Devolli, Petro Qiriaz, Magdalina Dima. Redactorii deplâneau faptul că Albania fusese ocupată rând pe rând de trupele sârbești, austro-ungare, grecești și italiene. Kolovani considera că grecii, care ocupau o pătrime din teritoriul statului albanez, cuprinzând localitățile Corița și Arghirocastro, erau „cei mai mari inamici ai albanezilor”¹⁶⁶. Poliția a infiltrat agenți printre tipografii albanezi din Constanța și astfel a aflat că „peste câteva săptămâni românii refugiați din Albania în România vor scoate un ziar sau o revistă care să propage ideea unei apropieri între albanezi și români în favoarea principelui de Wied”¹⁶⁷. Din conducerea ziarului bucureștean urma să facă parte Petre Vulcan din Constanța, care se ocupa și de editarea „Steagului Albaniei”. Petru Vulcan (Ghinu), născut la Târnovo (Macedonia) în 1869, după terminarea studiilor la școala greacă din satul natal, s-a înscris la liceul Carol I din Craiova, iar apoi la Facultatea de Litere din București. Mulți ani, Vulcan, cunoscut pentru scrierile sale literare, a activat ca funcționar public la Constanța¹⁶⁸. În referatul poliției se specifică că „deși albanezii susțin că Vulcan e român, totuși, după amestecul în mișcarea albaneză și gândindu-ne că acest Vulcan e un pseudonim sau un nume împrumutat, se vede că nu e de origine română”¹⁶⁹. În spatele acestor inițiative erau germanii. Se întocmise o listă cu 1000 de albanezi cărora li se trimitea ziarul în mod gratuit.

În ianuarie 1916 a apărut revista bilunară „Tribuna Albano-Română” (nr. 1–2), sub conducerea lui Petre Vulcan. În articolul-program al publicației, *Gândul nostru*, sunt fixate obiectivele. „Neamul românesc își împlinește menirea istorică propagând între popoarele de peste Dunăre duhul păcii și al înfrățirii”. „Duhul rău și primejdios”, care amenință popoarele este deznaționalizarea. Ziarul susține ideea regatului albano-macedonean¹⁷⁰ și nu pledează pentru unul din cele două blocuri militare¹⁷¹. Totuși, atitudinea progermană a ziarului este evidentă în afirmația „Austria dictatoare în Balcani ar fi un scut natural al elementului neslav”¹⁷². Românii din Balcani s-ar putea dezvolta liberi sub dominația Austriei, „care nu va ignora elementul românesc de care e legată existența ei”. „O Albanie viguroasă e în tot cazul mai potrivită cu interesele habsburgice decât o Bulgarie ieșită pe coastele Mării Adriatice”¹⁷³. Ultimul număr a apărut în 10 iulie 1916 (nr. 10). Petre Vulcan

¹⁶⁶ „Flamur i Shqipërisë”, 31 ianuarie 1916, nr. 8, p. 1, articolul *Grecii și Albanezii*.

¹⁶⁷ ANIC-DPG, 17/1916, f. 5.

¹⁶⁸ Stoica Lascu, *Petru Vulcan – animator al vieții spirituale din Dobrogea*, în „România de la Mare”, nr. 2 (1992), p. 16–17.

¹⁶⁹ ANIC-DPG, 17/1916, f. 6.

¹⁷⁰ „Tribuna Albano-română”, ianuarie 1916, nr. 1–2, p. 3.

¹⁷¹ Idem, p. 7.

¹⁷² Idem, p. 22, 23.

¹⁷³ Idem, 1 iunie 1916, nr. 8–9, p. 2 (articol *Neamul românesc și criza orientală, de un diplomat român*).

a fost activ în publicistică și după război. În 1920, el a scris mai multe articole în „Albania Nouă”, publicație româno-albaneză de la Constanța¹⁷⁴.

În notele informative ale Direcției Siguranței este menționat și un alt publicist progerman, implicat în mișcarea publicistică albaneză. Theodor Câmpeanu, naționalist transilvănean, s-a stabilit în România în vara anului 1914, pentru a se angaja corector de noapte la ziarul „Ziua”. Pe lângă activitatea jurnalistică, el se ocupa și cu exportul de cereale în Germania. Se zvonea că ar fi fost ofițer în armata albaneză. Câmpeanu era văzut în tovărășia lui Ion Slavici, care fusese redactor-șef al ziarului „Ziua” până în vara anului 1915¹⁷⁵. Gazetarul intenționa să scoată o publicație albaneză la Constanța sau București. Nu avem alte informații cu privire la activitatea acestuia. Într-o altă notă din 21 iulie 1916 aflăm doar faptul că acesta „scoate singur de două luni revista albano-română”¹⁷⁶. În 1899, un articol din gazeta arădeană „Tribuna Poporului” schițează biografia lui Theodor Câmpean, alias Delamare, un bănățean răspopit, trimis în judecată pentru escrocherii¹⁷⁷. În 1897, „Adevărul” ni-l prezintă ca redactor al ziarului „Dreptatea” din Timișoara, refugiat în România de frica unui proces de presă. Pentru a scăpa de expulzare, Delamare a fugit în Grecia, unde s-a înrolat ca șef al ambulanței în corpul expediționar al filelinului Ricciotti Garibaldi, fiul lui Giovanni Garibaldi, luptător pentru independența și întregirea Italiei. El a fost corespondent de război al „Adevărului” pe câmpul de operațiuni din Epir, luptând împotriva trupelor otomane care invadaseră Grecia¹⁷⁸.

CONCLUZII

Războiul dintre Austro-Ungaria și Serbia a resuscitat vechile focare de conflict din Europa de sud-est, fiind perceput la început ca o revanșă a Imperiilor rus și austro-ungar față de schimbările teritoriale impuse prin Tratatul de la București. Statele Europei de sud-est au fost implicate rând pe rând în Marele Război. Propaganda celor două blocuri militare, Puterile Centrale și Tripla Înțelegere, s-a desfășurat cu intensitate pe tărâmul presei. Propaganda germană a încercat fără succes să cumpere ziarele de mare tiraj ale lui Constantin Mille și văduvei lui Cazavillan, Teodora Dumitrescu. Gazetele erau susținute și cu banii puterilor Antantei, dar eforturile lor au fost incomparabil mai mici, având în vedere faptul că sentimentul public românesc le era oricum favorabil. Propaganda de război a fost intensă și în zona presei minoritarilor balcanici.

¹⁷⁴ „Albania Nouă”, 10 august 1920, nr. 4, p. 1. Articolul *Ținuturile Coriței să rămână Albaniei*. În 19 februarie 1922, nr. 66–67, ziarul anunță moartea lui Petre Vulcan.

¹⁷⁵ ANIC-DPSG, 82/1914, 3 februarie 1916, p. 152.

¹⁷⁶ Idem, f. 178.

¹⁷⁷ „Tribuna Poporului”, 30 noiembrie/12 decembrie 1889, nr. 229, p. 3.

¹⁷⁸ „Adevărul”, 9 aprilie 1897, nr. 2801, p. 1, 3.

Am urmărit subiectul neutralității României din anii 1914–1916 din perspectiva dimensiunii balcanice a războiului. Nu ne-am limitat la analiza editorialelor din principalele ziare românești, ci am acordat o atenție specială canalelor de informare: telegrame și corespondență de presă. Orice gazetă respectabilă își argumenta editorialele în baza informațiilor culese direct de către corespondenții aflați la fața locului, care transmiteau cu promptitudine știrile prin poștă și telegraf.

Societatea românească a urmărit cu viu interes evoluțiile politico-militare de pe frontul balcanic. În România trăiau numeroși bulgari, greci, sârbi, aromâni și albanezi. Nu avem informații referitoare la existența unor publicații în România în limbile sârbă și bulgară, care să aibă impact asupra respectivelor comunități. Gazetele grecești au fost un vector de propagare a ideilor și de mobilizare și canalizare a energiilor pe un anumit făgaș al luptei naționale. În România, ziarele grecești erau covârșitor venizeliste, în timp ce în Grecia, aliații anglo-francezi făceau eforturi disperate să combată influența germană asupra opiniei publice. Grecia s-a angajat în război abia în 1917, după triumful lui Venizelos și abdicarea regelui Constantin. La vremea aceea jumătate din teritoriul românesc era ocupat de germani, iar presa românească din zona germană și din cea liberă era supusă unui regim strict de cenzură.

THE FIRST WORLD WAR IN BALKANS ACCORDINGLY WITH THE ROMANIAN PRESS
DURING THE NEUTRALITY PERIOD (1914–1916)

Abstract

This paper focuses on the political daily newspapers published between 1914 and 1916 in Romania, considering the press as a central actor in the construction of the public belief and attitudes. We illustrate the ways it shaped the public debate over the political events and military operations in the Balkan countries. Most journalists have argued the need for entering the war with the Entente, to fulfill the national ideal of unification with Transylvania. In these circumstances the Austro-Hungarians and Germans tried to change this position by *mass media* propaganda. Finally, the study deals with the Balkan minority communities newspapers in Bucharest, Brăila, Constanța, especially Greek, Aromanian and Albanian.

Keywords: First World War, public opinion, journalists, media propaganda, Balkan minorities in Romania.